

לא כבולים להגדרה

בעשור האחרון כבר לא שואלים בישראל אם יש להכיר בעצם העילה הנזיקית של סרבנות גט, אולם האם אפשר להעניק פיצוי אזרחי בגין סרבנות גט כאשר בית הדין הרבני כלל לא פסק שהייתה סרבנות? גישה ההולכת ומתחזקת בבית המשפט לענייני משפחה סבורה שהדבר אפשרי

בנימין שמואלי

השופט מנחם הכהן בבית המשפט לענייני משפחה בירושלים, כבר אין שואלים כיום אם יש להכיר בעצם העילה הנזיקית של סרבנות גט. בעשור זה הוכרו עשרות רבות של תביעות כאלה בבתי המשפט לענייני משפחה, וניתנו כמה פסקי דין בערעורים בבתי המשפט המחוזיים וכן החלטה בערעור בבית המשפט העליון.

עיון בפסקי הדין מצביע על התפתחות מעניינת ומדורגת בהיבטים שונים, ואחד מהם הוא דרגת פסק הדין הרבני. בית דין רבני שבפניו בקשה להתגרש רש יכול לקבל כמה וכמה החלטות, בסדר עולה: (א) הוא יכול לשלוח את הצדדים לשלום בית; (ב) לקבוע

שמצווה על הצדדים להתגרש או להמליץ להם לעשות כן; (ג) לקבוע חיוב להתגרש; (ד) לקבוע כפייה. מכיוון שאין קיימות עוולה או עבירה עצמאיות של סרבנות גט, החקיקה אינה מגדירה למעשה מהי סרבנות גט, מתי היא מתחילה ובאילו תנאים נחשב בן זוג לסרבן גט.

דומה שלאורך השנים מנתק בית המשפט האזרחי אט-אט את התביעה

תביעות נזיקין בגין סרבנות גט נהיו חלק מחיינו. מדובר בעיקר בתביעות נגד בעלים סרבנים המעגנים את נשותיהם, אך גם נגד נשים המסרבות לקבל גט מבעליהן, במקרים רבים כדי להמשיך לקבל מזונות בפירוד (אין בישראל מזונות לאחר גירושים). תביעות אלה הוסיפו לא מעט למאבק הסמכויות בין בתי הדין הרבניים לבתי המשפט האזרחיים. הבעיה אינה רק החשש ההלכתי לגט מעושה שיינתן בעקבות אותן תביעות, שכן הגט ניתן למעשה באונס ממון – עקב הכפייה הממונית שבעסקת החליפין "גט תמורת ויתור על הפיצוי", ושלא מרצון אמיתי של המסרב. יש גם תחושה בקרב הדיינים שבית המשפט

ד"ר בנימין שמואלי, מרצה בכיר בפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר-אילן; חוקר אורח בכיר בבית הספר למשפטים באוניברסיטת ייל

עיון בפסקי הדין העוסקים בסרבנות גט מצביע על התפתחות מעניינת ומדורגת. אחד מאותם היבטים הוא דרגת פסק הדין הרבני, אולם דומה שלאורך השנים מנתק בית המשפט האזרחי אט-אט את התביעה הנזיקית מדרגת פסק הדין הרבני

לענייני משפחה נכנס לתחום ענייני הגירושים הנמצא בסמכות בלעדית של בית הדין הרבני. אין עוולה של סרבנות גט, והמסלול הוא בדרך כלל התעללות נפשית בבן זוג תחת כנפי עוולת הרשע לנות, שהוכרה בישראל גם לגבי מעשים מכוונים. כע"ש שור לאחר ההכרה בתביעה הראשונה שהוגשה על ידי עו"ד סוזן וייס וארגון "צדק לנשים" והתקבלה על ידי

סרבנות גט עיקשת לתקופה ארוכה ללא טעם סביר והגיוני. באותו מקרה היה מדובר בתביעה נגד עיז' בון. בהמשך הדרך פסקה השופטת טובה סיוון ז"ל כי גם במקרה של מצווה להתגרש אפשר לתבוע בן זוג חי, ולעמעום החשש מגט מעושה סברה שאין מקום לפיצויים לעתיד אלא לעבר בלבד (תמ"ש (ת"א) 14.12.08, 24782/98).

לאחר מכן התעמעם אורו של אותו מגדלור גם בהיבט אחר, והוא המועד לתחילת העוולה. השופט בן-ציון גרינברגר קבע כי לצורך קביעת שיעור הפי-צויים אפשר לזהות את תחילת ביצוע העוולה (אם מדובר ברשלנות דווקא) גם במועד מוקדם להחלטת בית הדין הרבני לחיוב בגט (תמ"ש (י"ם) 6743/02, 21.7.2008). במקרים רבים יהיה אפשר להוכיח שההתעמרות הנפשית החלה טרם החלטת בית הדין הרבני. המגדלור מאיר כעת גם אחורנית, רט-רואקטיבית. הזיקה להחלטת בית הדין הרבני עדיין נשמרת, שכן באין מגדלור אי אפשר להצביע על עילה נזיקית ולמעשה על סרבנות. אולם לצורך חישוב הפי-צויים, בייחוד כאשר חלק מהשופטים קובעים סכומים מסוימים לכל שנת סרבנות, אפשר לקבוע שהסרבנות

הנזיקית משאלת דרגת פסק הדין הרבני. בתחילה נקבע על ידי השופט הכהן (תמ"ש (י"ם) 19270/03, 21.21.2004) כי תנאי לקבלת התביעה הוא מה שאני מכנה "מגדלור" רבני, דהיינו רק מי שמחויב בגט או נכפה עליו לעשות כן בהחלטה של בית הדין הר-בני ומפר את ההחלטה נחשב לסרבן גט מבחינה נזיקית. לפיכך, אם בית הדין הרבני פסק מצווה או המלצה להתגרש, וקל וחומר אם לא פסק דבר או שלח את הצדדים לשלום בית, אי אפשר לראות בבן הזוג משום סרבן מבחינה נזיקית. לאורך השנים פסעו רבים מהשופטים בדרך זו, ולא רק מתוך כיבוד הדדי של ערכאות אלא מתוך ראייה נזיקית שהעי-לה אינה מתגבשת כל עוד לא היה חיוב לכל הפ-חות (ראו למשל השופט ניצן סילמן בתמ"ש (קריות) 28.2.2013, 48362-07/12).

בשלב הבא עדיין נשמרה הזיקה בין דרגת פסק הדין הרבני לעילה הנזיקית, אך אורו של המגדלור נחלש מעט כאשר נקבע על ידי השופט צבי ויצמן (תמ"ש (כ"ס) 19480/05, 30.4.2006) כי במקרים של מצווה או המלצה להתגרש בכל זאת יהיה אפשר להגיש תביעה נזיקית, אם כי בנסיבות מיוחדות של

החלה טרם החלטת בית הדין, וכך להוסיף לסכומי הפיצוי עוד כהנה וכהנה גם על תקופה שלפני אותה החלטה. גם לגישה זו היה המשך בפסיקה.

ההתפתחות הבאה הייתה עניין של זמן, והיא הייתה מכרעת ביותר. האפשר לנתק לחלוטין את הבחינה הנזיקית מהמגדלור הרבני ולזהות סרבנות מבחינה נזיקית אף אם בית הדין הרבני כלל לא קבע חיוב ואפילו לא המלצה או מצווה, מה שמחריף עוד יותר את מאבק הסמכויות? גישה ההולכת ומתחזקת בבית המשפט לענייני משפחה סבורה שהדבר אפשרי, בין היתר בעקבות מאמרי המציע "מקבילית כוחות" (הדור הבא של תביעות נזיקין בגין סרבנות גט כדי להשיג את הגט ו'כלל האחריות' של קלבר-זי ומלמד", **משפטים** מא 153 (2011), להלן: "הדור

הבא" 2011). לפי אותה מקבילית, ככל שדרגת פסק הדין הרבני גבוהה יותר, כך יידרש התובע להוכיח פחות, ותהיה חזקה שהנתבע שלא פעל לפי אותה החלטה רבנית הוא אכן סרבן גט; וככל שהדרגה נמוכה יותר, כך יכבד נטל ההוכחה על התובע. דהיינו, התובע יצטרך להוכיח התעללות נפשית של הנתבע מהתקופה הנטענת בכתב התביעה כתחילת מועד ביצוע העוולה, ואמנם יקשה עליו

יותר לעשות כן באין מגדלור, אך התביעה אפשרית בעיקרון.

תחילה התקבל פסק דין בנדון על ידי השופט הכהן, שחזר בו מגישתו הקודמת וכעת הוא סבור כי אין לחבר בהכרח בין דרגת פסק הדין הרבני לעי-לה הנזיקית. דובר שם בבעל מסורב גט – מקרה בעיית פחות, שכן כאן אין חשש לגט מעושה, שלא כמו במקרה ההפוך (תמ"ש (י"ם) 21162/07, 21.1.2010). באחד המקרים נקבע כי אפילו כשב-רור שאין סיכוי לשלום בית, אפשר לזהות סרבנות גט מבחינה נזיקית (השופט ארז שני בתמ"ש (ת"א) 23849-08/10, 9.10.2011). כעת נפסק בבית המ-שפט המחוזי בתל אביב שגם אמירות בפרוטוקול שמכוחן עולה שמהותית הבעל סרבן יכולות להס-

פיק במקרים מסוימים כדי לראותו כמזיק, אף אם החלטת בית הדין הרבני בסופו של דבר אינה חיוב או מצווה מסיבות שונות (עמ"ש (ת"א) 46631-05/11, 23.1.2014, הרכב בראשות השופטים ישעיהו שנלר סגן הנשיאה, ד"ר קובי ורדי ורות לבהר-שרון)). זו התפתחות מרחיקת לכת הנשענת על תאוריית "מקבילית הכוחות" ומנתקת סופית בין דרגת פסק הדין הרבני ובין העילה הנזיקית, אם כי עדיין נשמרת זיקה לעצם הדיון בבית הדין הרבני. בפסק הדין אף צוין כי יש לאפשר לבתי המשפט לפסוק פיצויים אף בניגוד להוראת בית הדין הרבני, במקרים ש"קיימת זעקה" בנושא הסרבנות, שאין להתעלם הימנה".

מעניין שבית הדין הרבני עצמו ניתק באותו מקרה בין שאלת הגט ובין התביעה הנזיקית, ונתלה באמירתו של הבעל שלא התביעה הנזיקית היא שגורמת לו לתת גט לאשתו וייתכן שבלעדיה כבר היו הצדדים גרושים; זאת למרות רטוריקה מתלהמת בבית הדין הרבני הגדול ובחלק מההרכבים בבתי הדין האזוריים, שבכל פעם שרק תוגש תביעת נזיקין יוקפאו ההליכים בבית הדין הרבני. זו אינה הפעם הראשונה שאפ-שר לזהות הבדל בין רטורי-קה לפרקטיקה בפעולת בתי הדין הרבניים לעניין תביעות

בית המשפט המחוזי בתל אביב פסק השנה שגם אמירות בפרוטוקול שמכוחן עולה שמהותית הבעל סרבן יכולות להספיק כדי לראותו כמזיק במקרים מסוימים, אף אם החלטת בית הדין הרבני בסופו של דבר אינה חיוב או מצווה להתגרש

הנזיקין, ואפילו באותו תיק עצמו, וזו אינה הפעם הראשונה שבסופו של דבר ניתן גט למרות קיומה של תביעה נזיקית (ראו עמחי רדזינר, "לא המדרש עיקר אלא המעשה": על סידור גיטין לאחר תביעות נזיקין ועל מדיניות הפרסום של הפסיקה הרבנית", **יפורסם במשפטים** מה).

עסקנו כאן בהיבט של דרגת פסק הדין הרבני בלבד, אך לסוגיה היבטים רבים נוספים שצר המקום מלדון בהם.

שתי הערות לסיום. לאחרונה נשמעו טענות על ניתוק של האקדמיה הישראלית מהחיים המשפטיים הדינמיים הפרקטיים בכלל ומהפסיקה הישראלית בפרט, לאור כתיבה תאורטית מדי המיועדת ברובה לצפון אמריקה. דומה כי בסוגיה דנן היה לכתובת

Recalcitrant Spouse in Contemporary Jewish Law, 19 The Jewish Law Annual 39 (2011) ועוד. כתיבה זו היא פרקטית ומשפיעה בלי לגרוע כהוא זה מהתבססותה על ניתוחים תאורטיים.

לבסוף יצוין כי אין כל חובה להכתיר את התביעה בכותרת של עילת סרבנות גט, המקשה מהיבטים שונים, אם כי יש לה סמליות חשובה כשלעצמה. אפשר לתבוע את בן הזוג בנזיקין בגין כל עילה מקובלת ומוכרת כדי להשיג אותה תוצאה של עסקת חליפין של מתן הגט תמורת ויתור על הפיצוי. לפי כן, אם אפשר לאתר התנהגות פוגעת (כגון אלימות, לשון הרע, הגנת הפרטיות, התעללות נפשית בזמן הנישואים ולא דווקא לעניין סרבנות הגט, או אף התעללות נפשית הקשורה לגירושים אך שאינה בה-

כרח סרבנות הגט גופה – ראו עובדות תמ"ש 19270/03 הנ"ל) שתוכל לשמש בסיס לפיצויים גבוהים, יהיה אפשר להשיג את אותה תוצאה בדיוק דרך תביעה בעי"לה מוכרת ובעייתית פחות (ראו הצעות במאמרי "הדור הבא" 2011). עם זאת, לא ברור כלל שבתי המשפט יפקו פיצויים גבוהים בתביעות שאינן בגין סרבנות גט, עקב הנהוג שהשתרש אצל רוב השופטים לפסוק פיצוי

בסך כמה עשרות אלפי שקלים לכל שנת סרבנות. נוהג זה מאפשר בדרך כלל קלף מיקוח כלכלי מוכר בד מול סחיטה כלכלית של הגט, וגם מושך ביקורת של חוגים מסוימים על התערבותם של דיני הנזיקין בפועל בחלוקת הרכוש ומעלה את השאלה אם זהו בכלל תפקידם. פיצוי בשיעור נמוך יותר, כפי שניתן בתביעות אחרות במשפחה, לא יוכל בדרך כלל לעשות את העבודה, כפי שגם שופטי בית המשפט לענייני משפחה יודעים היטב. אולם אין בכך כדי לבקר את עבודתם, אלא להפך; יש לקוות שהסטנדרטים של פיצוי גבוה בגין נזק לא ממוני יזלגו גם לתביעות נזיקין בכלל, לא רק בגין סרבנות גט ולא רק בבית המשפט לענייני משפחה, וכך יתרמו גם לפיתוח דיני הנזיקין בכללותם.

מלומדים חלק מיוחד בהתפתחות הפסיקתית, הן בהכרה בעילה החדשה והן בהצבעה על עצמאותם של דיני הנזיקין והיכולת לזהות עוולה במנותק מהחלטת בית הדין הרבני. מאמרם המכונן של יחיאל קפלן ושל רונן פרי ("על אחריותם בנזיקין של סרבני גט", עיוני משפט כח 773 (2005)) סייע לבסס את העילה בכלל, וניסה לשמור על זהירות במאבק הסמכויות מחד גיסא ובבעיות ההלכתיות בחשש לגט מעושה מאידך גיסא, ולכן הציע קונסטרוקציה של הכרה בתביעה רק במקרים של חיוב בגט או כפייה בהתבסס על קונסטרוקציה הלכתית מיוחדת ועדינה שעל בסיסה אפשר לדעתם להתיר את התביעות בסיגים מסוימים. פסקי דין רבים הסתמכו על מאמרם. יפעת ביטון ("עניינים נשיים, ניתוח פמיניסטי טי והפער המסוכן שביניהם:

מענה ליחיאל קפלן ורונן פרי", עיוני משפט כה 871 (2005)) תמכה בתביעות אלה ללא כחל ושרק מהכיוון הפמיניסטי, חלקה על קפלן ועל פרי וסברה שאל להם לדיני המשפחה לסייג את דיני הנזיקין כלל. מאמריי תמכו בתביעות אלה על בסיס הסתמכות על מטרות דיני הנזיקין ("פיצוי נזיקי למסורבות גט", המשפט יב 285 (2007)) ועל קונסטרוקציה כלכלית

המאפשרת לפנות לסעד של פיצויים מקום שאין אפשרות להשיג את הסעד הראשי של הסטטוס ("הדור הבא" 2011); Tort Actions for Acts that are Valid according to Religious Family Law but Harm Women's Rights: Legal Pluralism in Cases of Collision between Two Sets of Law, 46 Vanderbilt J. Transnat'l L. 823 (2013). לאח-רונה פורסמו גם מאמרים מסקרנים במפגש של דיני הנזיקין עם הדין ההלכתי, המוסיפים מאוד לשיח ומעלים אפשרויות הלכתיות לפתרון הסבך (A. Yehuda Warburg, The Propriety of Awarding a Nezikin Claim by Beit Din on Behalf of an Dov. I Frimer, Agunah, 45:3 Tradition 55 (2012) Refusal to Give a Get: Tort Damages and the

גם לשופטי בית המשפט לענייני משפחה ברור כי פיצוי כספי נמוך לא יוכל לעשות את העבודה. יש לקוות שהסטנדרטים של פיצוי גבוה בגין נזק לא ממוני יזלגו גם לתביעות נזיקין בכלל, לא רק המשפט לענייני משפחה